ПЕСЧАНИЙ О.О.

АВСТРО-УКРАЇНСЬКІ СТОСУНКИ 90-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ НА СТОРІНКАХ "ВІСТЕЙ СУФА" ТА "АВСТРІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ОГЛЯДУ"

У публікації розповідається про маловідомий серед вітчизняних дослідників часопис, який може стати важливим джерелом із вивчення українсько-австрійських відносин, особливо у 90-ті роки XX століття.

В 90-ті роки минулого століття з новою силою почали розвиватися австрійсько-українські стосунки. Головним чином це було пов'язано з набуттям Україною нового статусу - статусу незалежної держави. Розвиток подібних зв'язків має важливе значення для досягнення Україною стратегічної мети - інтеграції до європейської спільноти.

Одним з необхідних джерел для дослідження австро-українських відносин у цей період є журнали "*Вісті СУФА*" та "*Австрійсько-український огляд*". По-суті справи, це одне видання, яке спочатку носило назву "*Вісті СУФА. UBSV - Vereinsjournal*", а потім було перейменоване і набуло назву "*Osterreichisch-ukrainische Rundschau. Австрійсько-український огляд*".

На жаль, цей журнал не досить відомий в Україні. Його можна прочитати лише в Австрійських бібліотеках, які є в чотирьох містах України: Києві, Львові, Харкові та Чернівцях. Українські дослідники ще не звернули свою увагу на це видання. Хоча в чернівецькій газеті "*Час*" за 25 лютого 1994 року вже писали про цей журнал добрі слова: "*… знайшлися на австрійських кресах люди, котрі поставили собі за життєву мету пропагувати національні мистецькі набутки, знайомити з ними широкі верстви поцінювачів у європейському і віддаленому зарубіжжі…*" [Час. - 1994. - 25 лютого].

"*Вісті СУФА. UBSV – Vereinsjournal*" був заснований у 1981 році. Собі за завдання він поставив висвітлювати питання з царини історії, культури, літератури, філателії, політики, релігії, спорту, економіки, науки і досліджень. Видавцем його була Спілка українських філателістів Австрії (СУФА). З грудня 1995 року часопис перейменовано на "*Osterreichisch-Ukrainische Rundschau mit UBSV - Vereinsjournal. Австрійсько-український огляд з вістями СУФА*". Тепер спільно з СУФА видавцем стало Австрійсько-українське товариство (АУТ), яке було створене у червні 1992 року. Друкувався кожен номер часопису двома мовами: українською та німецькою. Журнал як правило виходив двічі на рік. Інколи з'являлися і спеціальні номери, котрі були присвячені якійсь одній темі. Наприклад, спецвипуск Австрійсько-українського огляду за червень 1996 року був присвячений темі Чорнобиля, а за травень 1999 року - темі "*І.Франко і Відень*". За досліджуваний час вийшов 21 номер журналу.

На своїх шпальтах журнал розкривав різноманітні теми, знайомлячись з якими історики можуть черпати різноманітну інформацію для своїх досліджень з історії австрійсько-українських відносин загалом і особливо стосунків у 90-ті роки XX століття. Можна лише перерахувати, яких тем торкався журнал, оскільки за браком місця ми не можемо всі їх детально розглянути. Приміром, дослідник подій останнього десятиріччя минулого століття може знайти відомості з таких питань австрійсько-українських відносин: ставлення перших осіб Австрії до відносин з Україною, візити головних осіб держав, міністерські візити, візити законодавців, робота українського Посольства в Австрії, діяльність української діаспори в Австрії з налагодження контактів

з Україною, культурні відносини між Австрією та Україною, налагодження відносин між регіонами Австрії та України, благодійницькі акції австрійської сторони, проблемні прояви у австрійсько-українських відносинах, налагодження авіаційного сполучення, освітні контакти, проблема остарбайтерів, збереження історичної пам'яті про перебування українців на австрійській землі та інші.

З цього розмаїття матеріалів для освітлення вибрано ті, які рідко зустрічаються на сторінках інших друкованих видань. І тут мова йтиме про спільне вшанування українцями і австрійцями пам'яті українців в Австрії у 90-ті роки XX століття. Нам, як історикам, ця тема особливо близька. Це і є основним завданням даної розвідки. Вшанування пам'яті укранців в Австрії проводилося в різних формах. Однією з них було відвідування та упорядкування могил українців, які знайшли свій вічний притулок на землі Австрії. Так, у м.Шпітталь-на-Драу (земля Карінтія) помер 16 травня 1955 року член Директорії УНР проф. Опанас Андрієвський. Похований він був на міському кладовищі Едлінг. На жаль, догляд за могилою довгий час був неналежним і до того ж існувала небезпека, що невдовзі ця могила зникне, оскільки у 2005 році спливав строк оплати за надгробний пам'ятник. Ще 1992 року могила стояла забутою. Тривогу підняв В.Й.Колодій, австрієць українського походження. Він поінформував Посольство України про існування в Карінтії могили українського політика і науковця. У відповідь на це почесним консулом України у федеральних землях Карінтія та Штірія д-ром Хорстом Шумі спільно з українським Послом в Австрії було організовано реставрацію поховання. А 22 березня 1994 року її відвідав посол України в Австрії Ю.Костенко. Тепер, без сумніву, могила одного з активних учасників українських визвольних змагань буде збережена[1].

Взагалі журнал дає нам знати, що Посольство України в Австрії проводило спеціальні акції, метою яких було встановлення місць у цій країні, пов'язаних з життям українців. Так, 24 травня 1994 року посол України в Австрії Ю.Костенко відвідав м.Гмюнд (земля Нижня Австрія). Там у період з 1914 до 1920 року існував табір для переміщених осіб. Через цей табір, за деякими даними, пройшло близько 130 тисяч українців з Галичини та Буковини. Не всі вони вийшли звідти живими. Понад 35 тисяч українців знайшли у землі Гмюнду свій вічний спокій. Поховані вони були на міському кладовищі, де їм у 1964 році було встановлено пам'ятник, зроблений за проектом відомого в діаспорній Україні скульптора Григорія Крука з Мюнхена[2].

Загалом 1994 рік як ніякий інший був наповнений відвідуваннями окремих могил українців в Австрії українськими дипломатами. В жовтні цього року посол України в Австрії Ю.Костенко, радник В.Огризко та керівник торговельно-економічної місії посольства П.Яковенко у присутності представників української громади в Тіролі побували на кладовищі м.Інсбрук. Там було відвідано і покладено вінок до могили відомого українського політичного діяча, міністра сільського господарства УНР Миколи Ковалевського. Присутній на церемонії отець Іван Дашковський відправив панахиду[3].

Більш урочисто відбувалося встановлення меморіальних дошок історичним особам, які залишили помітний слід в історії загалом, і австрійсько-українській зокрема. Так, завдяки публікації у журналі "*Вісті СУФА. UBSV - Vereinsjournal*" за травень 1994 року (№27)[4] ми дізнаємось, що 29 жовтня 1993 р. була святкого відкрита пам'ятна дошка Івану Франку у приміщенні Інституту германістики Віденського університету. Свого часу наш великий поет захистив у цьому Інституті свою докторську дисертацію. Відкриття було приурочено відзначенню 100-річчя цієї події. Багато років українська громада у Відні прагнула таким чином увічнити пам'ять великого сина українського народу. І тільки з набуттям Україною незалежного статусу таке стало можливим. Конкретно завдячувати, що така подія відбулася, треба Українському лікарському

товариству Австрії, і переговорам його голови, д-ра Ігоря Гука, з австрійським віце-канцлером д-ром Ерхардом Бусеком, про можливість встановлення такої дошки у Відні. Багато зусиль доклав також київський академік, тоді ще АН України, проф. Яцьків, який привіз цей цінний і нелегкий вантаж до австрійської столиці. Велику фінансову допомогу надав д-р Марк Припхан, українець зі Станіславова, що з 1930 року живе у Австрії. Він покрив всі митні видатки, працю по встановленню дошки на місці і влаштований прийом під час відкриття меморіальної дошки.

На відкритті дошки були присутні офіційні представники як австрійського, так і українського урядів. Від Австрії це був віце-канцлер Австрії д-р Е.Бусек, який свого часу приділяв багато уваги австрійсько-українським відносинам. Українську сторону репрезентував міністр культури України І.Дзюба, який у своїй промові підкреслив велике значення Віденського університету в історії австрійсько-українських зв'язків, де "*навчалися і викладали видатні українські вчені: філологи - М.Осадца, О.Огоновський, С.Смаль-Стоцький, хімік І.Горбачевський, фізик І.Пулюй, окуліст І.Борисикевич та інші*"[5].

Ще одна меморіальна дошка в австрійській столиці була встановлена великому українському історику і державному діячеві Михайлу Грушевському. Відбулася ця подія 4 жовтня 1996 року. М.Грушевський прожив у Відні загалом більше п'яти років. То були роки продовження роботи над "*Історією України-Руси*". Тут він написав 5 томів з "*Історії української літератури*", не рахуючи інших численних праць. Пам'ятний знак відкрили на будинку, у якому вчений проживав у 1919-1920 роках.

Відкриття проходило в урочистій атмосфері. Гімни України та Австрії виконав оркестр Віденського військового гарнізону. В заході прийняли участь посли Польщі, Росії, Чехії, Білорусі, Молдови, колишній віце-канцлер Австрії, почесний доктор Чернівецького університету Ергард Бусек, представники міністерств і відомств, органів місцевого самоуправління і організацій української діаспори в Австрії.

З промовами виступили Посол України в Австрії М.Макаревич, член Австрійського парламенту Отмар Брікс, відповідальний секретар Українського оргкомітету по вшануванню М.Грушевського проф. Леонід Решодько, керуючий президент Австрійсько-українського товариства Б.Ямінський. Останній, зокрема, зазначив: "*Ми, Австрійсько-українське товариство, хочемо додати, що в Австрії поширюються знання про Україну. Сьогоднішнє відкриття пам'ятної дошки великому синові України, історику і політику М.Грушевському є важливим кроком у цьому напрямку*"[6].

Наступним актом вшанування пам'яті українців в Австрії була церемонія відкриття меморіальної дошки знаним діячам українського народу - письменнику Пантелеймону Кулішу та вченому-фізику Івану Пулюю. Відбулася ця подія 30 квітня 1998 року у Відні.

Встановлено дошку на будинку по вулиці Шкодагассе, 9, де у 1870 р. проживали П.Куліш та І.Пулюй і разом працювали над першим перекладом на українську мову Біблії, повне видання якої здійснено 1903 р. у тому ж таки Відні.

Потрібно зауважити, що це не перше відзначення просвітницької діяльності шанованих українців. Ще далекого 1927 року українське студентське товариство "*Січ*", з осідком у Відні, виступило з ініціативою залишити пам'ять про перекладачів Біблії. З цією метою того ж року було встановлено невеличку пам'ятну табличку, яка довгий час була часткою багатовікової історії австрійської столиці. Рішенням магістрату Відня її передано до місцевого музею пам'яток архітектури.

Нову барельєфну бронзову дошку було створено на батьківщині одного з знаних українців - П.Куліша, - Сумщині. Виготовило її Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В.Фрунзе.

У відкритті меморіальної дошки взяли участь і виступили керуючий президент АУТ Б.Ямінський, внук І.Пулюя, проф. Петер Пулюй, заступник голови 8-го округу Відня Маргіт Косталь, заступник генерального директора Сумського машинобудівного науково-виробничого об'єднання ім. М.В.Фрунзе Олександр Баранік, генеральний вікарій о. мітрат д-р О.Остгайм-Дзерович, Посол України в Австрії М.Макаревич, Федеральний міністр фінансів Австрії, президент АУТ Р.Едлінгер. Оцінюючи діяльність шанованих історичних осіб, Р.Ендлінгер заявив, що спільна історія, до творення якої були причетні кращі представники українського народу І.Пулюй, П.Куліш, І.Франко та багато інших, є тим підгрунтям, на якому має базуватися взаєморозуміння і взаємоповага між українським та австрійським народами[7].

У 1907-1908 роках у Відні жив і навчався на філософському факультеті Віденського університету видатний український режисер і театральний діяч Лесь Курбас. На відзначення цього 5 листопада 1998 року у Відні відбулася урочиста церемонія відкриття меморіальної бронзової дошки на фасаді будинку за адресою: Відень 8, Штроццігассе, 40, де свого часу проживав Л.Курбас. Дошку виготовлено у Дніпропетровську Заслуженим скульптором України В.Небоженком.

Захід набрав широкого суспільного розголосу. У ньому взяли участь міністр економіки України В.Роговий, начальник управління культури Дніпропетровської облдержадміністрації В.Тальян, скульптор В.Небоженко, депутат федеральної ради Австрійського парламенту М.Людвіг, ректор Віденського університету проф. В.Грайзенеггер, голова 8-го округу Відня М.Косталь, керівники громадських організацій у Відні, науковці, студенти Віденського університету та численні мешканці австрійської столиці. Добре слово про українського режисера і театрального діяча висловили М.Макаревич, М.Косталь, В.Грайзенеггер, проф. Музичної академії Грацу Л.Вітошинський та інші. Пам'ятну дошку освятив генеральний вікарій о. мітрат д-р О.Остгайм-Дзерович[8].

Ще однією спільною справою по вшануванню пам'яті українців, які свого часу перебували у Відні, було відкриття пам'ятної дошки видатній українській поетесі Лесі Українці. Відбулася ця подія 25 лютого 1999 року у день 128-ї річниці з дня її народження. Проект дошки виконав львівський скульптор Любомир Яремчук. На виготовлення меморіального знаку кошти виділило Австрійсько-українське товариство. Дошка була встановлена на будинку в центральній частині австрійської столиці, де Леся Українка проживала у 1891 році.

Серед учасників урочистої події були скульптор Л.Яремчук, представники магістрату Відня, викладачі і науковці Інституту славістики Віденського університету, члени АУТ, представники дипломатичного корпусу, акредитованого у Відні, мешканці столиці Австрії.

Своїми думками про значення цієї події поділилися голова 8-го району м.Відня Маргіт Косталь, голова правління фірми "*ORAG*", у власності якої знаходиться будинок, Гергард Енгельсбергер, керуючий президент АУТ Борис Ямінський, Посол Грузії в Австрії Леван Мікеладзе, голова групи з міжпарламентських зв'язків "*Австрія-Україна*", депутат Австрійського парламенту Отмар Брікс, посол України в Австрії Микола Макаревич.

На церемонії також був зачитаний лист бургомістра Відня Міхаеля Гойпля, в якому дана подія розцінюється як важливий крок у поглибленні відносин між Австрією та Україною[9].

Пам'ять українців в Австрії вшановували не тільки відвідуванням могил та встановленням пам'ятних дошок, але й спорудженням пам'ятників. Першим серед них був монумент, споруджений українським політичним в'язням, які загинули у концентраційному таборі Ебензее. Думається, не всім він знаний, тому трохи про

цей табір. Ебензее був одним із численних філіалів відомого німецького концентраційного табору Маутхаузен, що розміщувався на австрійській землі. І однією з найжахливіших його філій. Там на повну потужність працював крематорій, шлях до якого був останнім етапом і єдиним виходом для в'язня концтабору Ебензее.

За неточними свідченнями в Ебензее загинуло не менше 2000 українців. Серед загиблих, як свідчить колишній в'язень Павло Шевчук (по Аушвіцу №154978), був Юліан Савіцький, диктор Української державної радіостанції ім. Є.Коновальця у Львові[10].

Відкриття пам'ятника відбулося 6 травня 1995 року в рамках Маутхаузенівських святкувань 50-ліття звільнення з нацистських концтаборів, в цей день у 1945 році концентраційний табір визволили американські вояки. Пам'ятник являє собою двометровий пам'ятний хрест з написом "*синам України, жертвам концтабору Ебензее*"[11]. Зробили його на кам'янообробній фірмі "*Біличі*" в Україні з граніту гарбо. Не просто далося спорудження цього пам'ятника. П'ять років тривала боротьба з адміністраційними чинниками табору і тільки авторитет Федерального канцлера Австрії д-ра Ф.Враніцького змусив офіційних осіб Австрії дати добро на встановлення пам'ятника загиблим українцям.

Федеральний канцлер не залишився осторонь і при відкритті пам'ятника. Хоча він не зміг бути присутнім на урочистій церемонії, але надіслав привітання. Там серед інших були і такі слова: "*В таборах створених на австрійській землі - Маутхаузені, Ебензее, Гузені - багато з в'язнів, багато з жертв були українцями. На цих урочистостях ми віддаємо їм особливу шану; і пам'ятник, що відкривається сьогодні повинен зберегти пам'ять про них для прийдешніх поколінь*"[12].

Вшанувала пам'ять жертв концтабору Ебензеє і Асоціація австрійських філателістичних товариств центрального регіону під проводом віце-президента Райнгарда Ноймаєра, яка за ініціативою Спілки українських філателістів Австрії 26 жовтня 1995 року, в день австрійського національного свята, організувала філателістичну виставку у ратуші міста Ебензее в пам'ять українців, закатованих у концтаборі в часи нацистського панування[13].

Через чотири роки, 28 травня 1999 року, у Відні був відкритий пам'ятник І.Франку. На святкування цієї події з'їхалося багато гостей. Приїжджали навіть цілі сім'ї. Були вони з різних європейських країн: Австрії, Німеччини, Польщі, Словаччини, Чехії. Були присутніми також представники України: з Києва, Львова, Івано-Франківська, Тернополя. Серед них був і онук Каменяра, професор з Києва Роланд Франко. У церемонії прийняли участь і представники австрійської влади та громадських організацій. Серед них - голова першого (центрального) округу Відня Ріхард Шмітц, голова Австрійсько-української групи у австрійському парламенті Отмар Брікс, президент Австрійсько-українського товариства Рудольф Едлінгер.

Пам'ятник було створено за міжнародної участі. Задум таким чином увіковічнити пам'ять про перебування у австрійській столиці українського мислителя зародився у Відні. Над створенням погруддя працювали як західні, так і східні регіони України. Проект пам'ятника створювався у Львові силами скульптора Л.Яремчука, архітекторів В.Каменщика та В.Турецького. Бронзове погруддя Каменяра було відлито у цьому ж галицькому місті, на кераміко-скульптурній фабриці. Постамент було зроблено у Дніпропетровську з місцевого граніту.

На відкритті монументу було сказано чимало добрих слів. Серед них потрібно виділити сказане президентом АУТ Р.Едлінгером: "*… створення цього пам'ятника буде не просто нагадувати про І.Франка, а й приверне увагу людей до його життєвого надбання*"[14].

Таким чином, зі сторінок журналу українські дослідники австрійсько-українських відносин останнього десятиліття XX століття можуть дізнатися, що австрійська сторона прагнула вшанувати пам'ять українців, доля яких так чи інакше була пов'язана з Австрією. У Відні були відкриті меморіальні дошки, які нагадують віденцям та гостям австрійської столиці про найвидатнішого українського історика та першого президента Української Народної Республіки М.Грушевського, про генія українського письменства І.Франка, про фізика І.Пулюя, про письменника П.Куліша, про театрального режисера Л.Курбаса, про видатну українську поетесу Лесю Українку. Були відкриті пам'ятники загиблим українцям у концтаборі Ебензее. Найбільшого розголосу набуло відкриття пам'ятника великому українському поету і громадському діячеві І.Франку. Підтримувалась пам'ять і про менш іменитих українців, але які також залишили свій відбиток в українській історії. І така спільна діяльність представників австрійського і українського народів не може не сприяти їх зближенню.

---

[1]*Колодій В.Й.* Забута могила // Вісті СУФА. UBSV - Vereinsjournal. - 1994. - Листопад. - №28. - С.221-222.

[2]Візит до Гмюнду // Там само. - С.182. [Посла України в Австрії Ю.Костенка].

[3]Посол України в Австрії відвідав Тіроль // Там само. - С.196.

[4]*Данник Т.* Пам'ятна дошка Івану Франку у Відні // Вісті СУФА. UBSV - Vereinsjournal. - 1994. - Травень. - №27. - С.108-112.

[5]Там само. - С.108.

[6]Відкриття меморіальної дошки М.Грушевському у Відні // Австрійсько-український огляд. Osterreichisch-ukrainische Rundschau. - 1996. - Листопад. - №3(32). - С.34.

[7]*Пилипчук В. д-р.* У Відні встановлено пам'ятну меморіальну дошку Пантелеймону Кулішу та Івану Пулюю // Австрійсько-український огляд. Osterreichisch-ukrainische Rundschau. - 1998. - Серпень. - №6/7(35/36). - С.14.

[8]Відкриття пам'ятної дошки Лесю Курбасу у Відні // Австрійсько-український огляд. Osterreichisch-ukrainische Rundschau. - 1999. - Листопад. - №8(37). - С.103-104.

[9]Відкриття пам'ятної дошки Лесі Українці у Відні // Там само. - С.105-106.

[10]*Козак В.* Українці в фашистських концентраційних таборах // Вісті СУФА. UBSV - Vereinsjournal. - 1995. - Березень. - №29. - С.111.

[11]*Марунчак М. д-р.* На площі концтабору Ебензее/Горішня Австрія височіє пам'ятник українським політичним в'язням // Австрійсько-український огляд. Osterreichisch-ukrainische Rundschau. - 1995. - Грудень. - №1(30). - С.19-21.

[12]Вітання федерального канцлера Австрії д-ра Ф.Враніцького з приводу відкриття українського пам'ятника в Ебензее // Там само. - С.22.

[13]Філателістичною виставкою вшановано пам'ять жертв концтабору Ебензее // Там само. - С.27.

[14]*Савчак В., Львів.* "І підеш ти в мандрівку століть…": Післямова до відкриття пам'ятника І.Франку у Відні // Австрійсько-український огляд. Osterreichisch-ukrainische Rundschau. - 2000, червень. - №9(38). - С.23.

Песчаный О.А. Австрийско-украинские отношения 90-х годов XX века на страницах "Вестей СУФА" и "Австрийско-украинского обозрения".

В публикации рассказывается о малоизвестном среди отечественных исследователей журнале, который может стать важным источником по изучению украинско-австрийских отношений, особенно в 90-е годы XX века.

Peschany O.O. Ukrainian-Austrian relations during the period of the 90-s of the XX century covered on the pages of "SUFA Proceedings" and "Austrian-Ukrainian Review".

A little known chronicle (among the domestic researches) is described in the publication. It may become an important source for studying Ukrainian-Austrian relationship, especially for the period of the 90-s of the XX century.

Отримано 18.03.2010